

Wiesław Charczuk

"Ochotnicze Straże Pożarne
południowego Podlasia i
wschodniego Mazowsza – dzieje i
teraźniejszość", R. Dmowski, A.
Kołodziejczyk, Z. Todorski,
Warszawa-Siedlce 2007 : [recenzja]

Radzyński Rocznik Humanistyczny 7, 309-313

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Ochotnicze Straże Pożarne południowego Podlasia
i wschodniego Mazowsza – dzieje i terażniejszość,
praca zbiorowa pod redakcją R. Dmowskiego,
A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego,
Warszawa-Siedlce 2007, s. 227.**

Ochotnicze Straże Pożarne w regionie pód. Podlasia i wsch. Mazowsza są wpisane od 130 lat, które walcząc z żywiołem jakim był ogień, ratowały ludzkie życie i mienie społeczne. Od momentu powstania OSP w Białej Podlaskiej w 1874 r. zaczęły w regionie tworzyć się nowe Towarzystwa OSP w latach 1881-1925, które włączyły się poza walką z ogniem w nurt życia społecznego, narodowego, kulturalnego i patriotycznego. W okresie zaborów, TOSP były bastionami polskości w walce z nasilającą się rusyfikacją w Królestwie Polskim, która nasiliła się po 1863 r. Strażacy OSP aktywnie włączyli się w akcję wyzwolenczą w czasie I wojny światowej, m.in. w listopadzie 1918 r. uczestniczyli w rozbrajaniu żołnierzy niemieckich. Potem już w wolnej Polsce mając doświadczenie w działalności paramilitarnej, strażacy OSP byli zorganizowani w drużyny, plutony włączyli się w szeregi Wojska Polskiego, w których złożyli najwyższą ofiarę – własne życie na frontach wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. W okresie II RP strażacy aktywnie działali na wielu płaszczyznach (edukacyjnej, kulturalnej i paramilitarnej). Kolejny sprawdzian z lekcji patriotyzmu członkowie OSP zdali w czasie II wojny światowej. Lata 1944-1989 to również trudny okres dla OSP, gdzie władza komunistyczna stawiała się podporządkować tradycji, obyczajów, sztandarów przed totalitarnym systemem.

Dzisiaj Zarządy OSP RP to samorządowe i demokratyczne stowarzyszenia, które odgrywają istotne znaczenie w społecznościach lokalnych.

Recenzowana praca ukazuje historię i terażniejszość OSP w regionie pód. Podlasia i wsch. Mazowsza, która stanowi pokłosie sesji naukowej z 12 maja 2004 r., która odbyła się w Kotuniu. Na pracę składa się 12 referatów, studiów i komunikatów, które zostały zaprezentowane w siedzibie Muzeum Pożarnictwa i OSP w Kotuniu. Sesję zorganizował Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Komisja Historyczna Zarządu Głównego Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne Oddział w Siedlcach. Patronat honorowy objął Senator RP reprezentujący Ziemię Siedlecką Krzysztof Wawrzyniec Borkowski. Warto nadmienić, że recenzowana publikacja jest drugą już poświęconą OSP na pód. Podlasiu i wsch. Mazowszu. Pierwsza ukazała się drukiem w 1999 r.¹

¹ *Strażacy Podlasia w alce o niepodległość w 1918 r. 80 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kotuniu*, praca zbiorowa pod red. A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Siedlce 1999.

Książkę otwiera artykuł Arkadiusza Kołodziejczyka, który w bardzo syntetycznym ujęciu przedstawił powstanie i działalność OSP w regionie pld. Podlasia i wsch. Mazowsza do 1918 r. Kondycja straży w guberni siedleckiej w porównaniu z innymi guberniami KP przedstawiała się nie najgorzej. Pod względem liczebności straży gubernia siedlecka w 1911 r. zajmowała szóste miejsce².

Zakładanie OSP miało się przyczynić do zmniejszenia plagi pożarów, jakie ogarnęły miasta i wsie pld. Podlasia i wsch. Mazowsza w latach 1880-1914. Główną przyczyną była drewniana zabudowa miast i wsi, np. w 1912 r. Siedlce zabudowane były w 76% przez budynki drewniane i 23% murowane³. Ale zdarzały się miejscowości w guberni siedleckiej w 1827 r., gdzie 100% zabudowy stanowiły budynki drewniane, np. Mokobody⁴.

Ciężki okres dla podlaskich strażaków przypadł w okresie sprawowania władzy przez gen. Władimirowicza Romejko-Hurko. Wtedy to zaczęto rozwiązywać TOSP, a zarządy obsadzać Rosjanami. I tak 18 stycznia 1905 r. władze rosyjskie rozwiązały TOSP w Siedlcach.

Ważnym momentem w funkcjonowaniu OSP na terenie zakreślonym w recenzowanej pracy jest rok 1915, kiedy to na teren KP wkroczyły wojska niemieckie. Nastąpił ożywiany ruch strażacki. Na to wpłynęły dwa czynniki. Po pierwsze duże zagrożenie pożarowe w wyniku działań wojennych, po drugie OSP stanowiła przykrywkę do konspiracyjnej działalności POW, tak np. było w Wiśniewie pow. siedlecki⁵.

Kolejny tekst autorstwa Zbigniewa Todorskiego Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP Powiatu Siedleckiego stanowi próbę syntetycznego ukazania panoramy dziejów ZOSP RP na terenie pow. siedleckiego od 1925 r. do 2004. Autor swoje rozważania ogniskuje w działaniu strażaków SOO w Związku Floriańskim i Związku Straży Pożarnych Okręgu Siedleckiego. Okresowi I i II wojny światowej Autor poświęcił zaledwie stronę tekstu. A to przecież strażacy nieśli pomoc w czasie pożarów i bombardowań Siedlec przez niemieckie sterowce w sierpniu 1915 r.⁶

Na (s. 76) Autor pisze: „Już od pierwszych dni okupacji Polski w czasie II wojny światowej władze niemieckie reaktywowały działalność OSP na terenie Generalnego Gubernatorstwa”. Należało by opatrzyć tę tezę komentarzem, że najpierw z szeregów straży usunięto strażaków Żydów i działaczy politycznych, wojskowych. Ponadto strażakom okupant wyznaczył nowe zadanie, a mianowicie mieli być instrumentem

---

² J. R. Szaflik, *Dzieje Ochotniczych Straży Pożarnych*, Warszawa 2001, s. 127.

³ A. Kołodziejczyk, *Pierwszy okres działalności Ochotniczych Straży Ogniwych na terenie Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza (do 1918 roku)*, [w] *Ochotnicze Straże Pożarne południowego Podlasia i wschodniego Mazowsza – dzieje i teraźniejszość*, praca zbiorowa pod redakcją R. Dmowskiego, A. Kołodziejczyka i Z. Todorskiego, Warszawa-Siedlce 2007, s. 30.

⁴ *Powiat siedlecki*, pr. zb. pod red. Cz. Górskiego, Siedlce 1935, s. 67.

⁵ A. Kołodziejczyk, dz. cyt., s. 37, [w] *Pierwszy okres działalności...*

⁶ Archiwum Państwowe w Siedlcach, KPPP, sygn. 105. Wykaz nieruchomości miejskich m. Siedlce uszkodzonych lub zrujnowanych podczas działań wojennych w sierpniu 1915 r., k. 21.

represyjności, strażacy poza walką z ogniem mieli brać aktywny udział w akcjach, np. łapanki młodzieży na roboty do III Rzeszy itp.⁷

Z drugiej strony strażacy aktywnie włączyli się w walkę z okupantem, np. w remizie strażackiej ZSP w Siedlcach znajdował się magazyn broni i punkt kolportażu prasy podziemnej, czy niesienie pomocy Żydom – uciekinierom z warszawskiego getta, np. komendant straży siedleckiej Marcin Hora jeździł samochodem służbowym do Warszawy i z powrotem przywoził Żydów do Siedlec⁸.

Jeszcze jedno sprostowanie na (s. 70) jest Bajdy, w rzeczywistości Bejdy – przyp. W. Ch.

Kolejny szkic autorstwa Zbigniewa Gnata-Wietski został poświęcony czynowi niepodległościowemu OSP powiatu garwolińskiego w okresie I i II wojny światowej. Autor ukazał, że mimo niesprzyjających warunków, działania wojenne, wycofywanie się wojsk rosyjskich i wejście armii niemieckiej 1915 r. strażacy dali dowód postawy patriotycznej i przywiązania do tradycji narodowej. W listopadzie 1918 r. strażacy aktywnie włączyli się w rozbrajanie żołnierzy niemieckich jako członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej, uczestniczyli w rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Garwolinie, Żelechowie, Łaskarzewie⁹.

Natomiast Jacek Odziemczyk w komunikacie zasygnalizował problem pierwszego okresu działalności OSP w Sokołowie Podlaskim w latach 1881-1884. Autor zaznaczył, że władze rosyjskie niechętnie się broniły do inicjatywy powstania OSP. Dlatego też często kierownikami zostawali urzędnicy rosyjscy. Ciekawe jest ukazanie OSP na płaszczyźnie edukacyjnej i zawodowej. Przekrój języka chodzi o wykształcenie sokołowskiej OSP był różny od wykształcenia wyższego po członków, którzy byli analfabetami¹⁰.

Kolejny obszerny tekst, bo liczący aż 59 stron autorstwa Piotra Todorskiego został poświęcony eliminacji zagrożeń przez Ochotniczą Straż Pożarną w Kotuniu.

Autor ukazał na przykładzie OSP w Kotuniu jak realizowane są działania na rzecz działalności kraju i ludności, w czasie pokoju jak i wojny na przestrzeni ponad 100-letniej działalności OSP. W okresie II wojny światowej głównym zadaniem OSP była ochrona budynków przed pożarem. Natomiast po 1944 r., w momencie zainstalowania władzy komunistycznej w Lublinie w lipcu 1944 r. i w okresie napięcia międzynarodowego na linii Wschód-Zachód (okres zimnowojenny) szczególny nacisk został położony na zapobieganie pożarom i przygotowanie formacji OSP w strukturach Obrony Terytorialnej Kraju, a po 1967 r. – Obrony Cywilnej Kraju.

W tym okresie szczególnie kładziono nacisk na liczne ćwiczenia, współdziałania w większych formacjach i związkach taktycznych w ramach sił samoobrony powiatu siedleckiego. Kolejne zmiany w zadaniu i miejscu OSP doszło w ramach transformacji ustrojowej po 1989 r. Po 1991 r. zaczęto dostosowywać OSP z Kotunia do wy-

⁷ Szerzej patrz: M. Frhr. Du Prel (red.), *Das Generalgouvernement*, Würzburg 1942, s. 148-209.

⁸ W. Piławski, *Strażacki Ruch Oporu „Skata”*, Warszawa 1994, s. 50 i n.

⁹ Z. Gnat-Wietska, *Czyn niepodległościowy OSP powiatu garwolińskiego w okresie I i II wojen światowych*, s. 98, [w] *Pierwszy okres działalności...*

¹⁰ Szerzej J. Odziemczyk, *Pierwszy okres działalności OSP w Sokołowie Podlaskim w latach 1881-1884*, s. 104, [w] *Pierwszy okres działalności...*

mogów, aby włączyć w struktury Krajowego Systemu Ratownictwa Gaśniczego. W 1996 r. OSP została formalnie włączona w struktury KSR-G.

Kolejna prelegentka Ewa Marcinkowska w swoim wystąpieniu przybliżyła aspekt muzealnictwa pożarniczego i jego społeczną funkcję. Podkreśliła dużą rolę muzeum pożarnictwa w edukacji historycznej i społecznej człowieka. Dołączenie elementów kultury: nauki, techniki, pozwala młodzieży uczestniczyć nie tylko w lekcji stricte strażackiej, ale również w lekcji, która ma elementy historii, techniki i poznania dziejów regionu.

Kolejny, ciekawy szkic jest autorstwa archiwisty Grzegorza Welika, który zaprezentował w swoim wystąpieniu źródła do dziejów straży pożarnych w Archiwum Państwowym w Siedlcach (dalej: APS). Grzegorz Welik stawia tezę, że dla badacza, który chce odtworzyć dzieje straży pożarnej na wsch. Mazowszu i pld. Podlasia jest zadaniem niełatwym. Powodem jest bark zespołu „strażackiego”. Na liczbę 1494 zespołów, które znajdują się w zasobach APS, nie istnieje żaden zespół, który zawierałby materiały wytworzone przez jednostkę zawodową czy ochotniczą starzy pożarnej. Rodzi się pytanie, gdzie są źródła do odtworzenia dziejów OSP? Otóż materiały są rozproszone. Część materiałów znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych, inne materiały znajdują się w aktach gmin z powiatu siedleckiego. Ponadto w zasobach AP Siedlce oprócz źródeł archiwalnych posiada biblioteka, w której znajdują się publikacje poświęcone straży i strażakom, z którymi przyszedł badacz będzie musiał się zmierzyć.

Kolejne teksty godne odnotowania pióra śp. Tadeusza Swata i Rafała Dmowskiego zostały poświęcone sferze sakralnej w straży pożarnej. Autor pierwszego tekstu poświęcił swoje rozważania kultowi św. Floriana, który jest żywy w Polsce. Kult św. Floriana był szczególnie żywy na Podlasiu i Mazowszu, przetrwał do dzisiaj w formie przydrożnych kapliczek. Natomiast tekst Rafała Dmowskiego przybliży czytelnikom postać ks. Karola Rafała Leszczyńskiego, społecznika i organizowane OSP w Miedznie. To dzięki jemu osobistemu zaangażowaniu już w 1907 r. powstała OSP. Pracę zamykają teksty Arkadiusza Kołodziejczyka badacza i znawcy problematyki OSP na Mazowszu i Podlasiu. Tekst poświęcony OSP w Liwie w latach 1928-1932 ukazuje OSP jako jednostkę, która w 1931r. liczyła 37 członków. Natomiast tekst następny zawiera prezentację dwóch dokumentów, które są istotnie do odtworzenia dziejów OSP na Podlasiu. Dokument pierwszy odnosi się do okresu pierwszej wojny światowej. Jest to powiatowy regulamin gaszenia pożarów, który przytacza autor w całości za „Kreisblatt für die Kreise Sokolov und Wengrov”, nr 34 z 23 sierpnia 1917 r. s. 228-230, a więc terenów zajętych przez wojska niemieckie. Natomiast drugi dokument pochodzi z 1948 r. z okresu stalinowskiego, kiedy to władza komunistyczna rozwiązała ZSP RP 25 października 1948 r. Dokument zawiera stan OSP pow. węgrowskiego z 13 listopada 1948 r.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na tekst Jana Turowskiego i Piotra Wilka, którzy poświęcili swoje rozważania na temat plagi pożarów w Siedlcach w XVI-XIX wieku. Autorzy postawili tezę, że większość pożarów, która trapiła Siedlce była spowodowana nieostrożnym obchodzeniem się ludności z ogniem. Wynikał to z drewnianej zabudowy miasta. Plaga pożarów, które obejmowały miasta i wsie KP

spowodowała że w 1834 r. w Warszawie powstała zawodowa straż pożarna. Przykład Warszawy spowodował, że w innych miastach KP zaczęto tworzyć podobne jednostki. Siedlce na przestrzeni swojej historii również doświadczyły plagi pożarów. Pożar z roku 1693 spowodował przestrzenną przebudowę miasta. Po tym pożarze Kazimierz Czartoryski wydał rozporządzenie, w którym zalecał budowanie budynków odpornych na ogień, a nie lepianek. Wiek XIX przynosi Siedlcom kolejne tragiczne pożary. 25 sierpnia 1824 r. namiestnik Królestwa gen. Józef Zajączek wydał pismo, aby zdjęć ze stodół w mieście strzechę a dachy pokryć gontem dla bezpieczeństwa. Pożar z roku 1874, kiedy spłonęło $\frac{3}{4}$ miasta wymusił na mieszkańcach Siedlec zorganizowanie stacji zawodowej. Taką straż zorganizowano w Siedlcach w 1877 roku. Straż miała swoją siedzibę w ratuszu.

W recenzowanej publikacji Autorom umknął problem percepcji odbioru OSP przez lokalną społeczność. Zazwyczaj w prezentowanych tekstach przejawia się entuzjazm wśród społeczności lokalnej z faktu istnienia OSP, natomiast dokładana lektura co prawda rozproszonych pism strażackich z okresu międzywojnia jak choćby „Alarm” – Jednodniówka Związku Straży Pożarnych Okręgu Siedleckiego z sierpnia 1926 r., w jednej z nich są wspomnienia prezesa OSP Krzesk Nowy Jana Smoleńskiego, który zakładał straż w gm. Krzesk Królowa Niwa w 10 maja 1925 r. mówił, że starzy gospodarze byli przeciwni i nie chętnie patrzyli na poczynania J. Kropy, Józefa S. Danielaka, Stanisława Filimona¹¹- założycieli OSP w Krzesku.

Należało by zbadać dlaczego część społeczności lokalnej nie akceptowała tworzenia OSP w swoim środowisku, jakie były przyczyny? Czy bano się, że OSP stanie się instrumentem do radykalizacji postaw politycznych wsi? Są to pytania, a na które będą musieli historycy odpowiedzieć, którzy podejmą te problematykę.

Mimo różnego gatunku ciężkości merytorycznej zamieszczonych w recenzowanej pracy rozpraw i artykułów, praca wpisuje się w historiografię Podlasia i Mazowsza. Stanowi wspólnie z pracą wydaną w 2007 jako bazę wyjściową do podjęcia kompleksowych badań i opracowania monografii poświęconej dziejom OSP na Podlasiu i wsch. Mazowszu. Mimo, że minęło 130 lat od powstania pierwszych formacji OSP, to nadał historycy zajmujący się odtworzeniem dziejów OSP na Podlasiu i Mazowszu, jak Piotr Matusak, Arkadiusz Kołodziejczyk czy Rafał Dmowski penetrując zasoby archiwalne, odkrywają istotne dokumenty, które dają czytelnikowi nowe spojrzenie na OSP.

Miejmy nadzieję, że w niedługiej przyszłości powstanie syntetyczne opracowanie poświęcone dziejom OSP na pld. Podlasiu i wsch. Mazowszu, którą zapoczątkowała konferencja w Kotuniu 2004 r.

Wiesław Charczuk

---

¹¹ „Alarm” – Jednodniówka ZSP Okręgu Siedleckiego z sierpnia 1926 r.; materiały dotyczące OSP w Krzesku Nowym udostępniona autorowi dzięki uprzejmości byłego Prezesa OSP w Krzesku Przemysława Prokopiaka i Prezesa Wojciecha Kubaka znajdujące się w Izbie Pamięci OSP w Krzesku-Królowa Niwa.